

дітей і побутових справ. По-друге, на багатьох жінок ляже підвищене навантаження у зв'язку з наслідками війни. На жаль, війна призвела до великих людських втрат: тисячі чоловіків загинули або дістали поранення, багато хто повернеться з фронту з інвалідністю чи посттравматичним синдромом. У таких сім'ях жінці доведеться взяти на себе роль основного годувальника та опікуна одночасно. Тобто, в післявоєнній Україні жіноцтво стане ще більш впливовою, але й більш навантаженою соціальною групою. Жінки, які пройшли крізь випробування вимушеної міграції, можуть стати ключовими учасниками відбудови України – більш зрілої, згуртованої і орієнтованої на європейські цінності держави.

Список використаних джерел:

1. Adema J., Aksoy C. G., Giesing Y., Poutvaara P. Understanding return intentions and integration of Ukrainian refugees. VoxEU, 4 May 2024 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cepr.org/voxeu/columns/understanding-return-intentions-and-integration-ukrainian-refugees>
2. Bodnariuk O., Gavrikova I. Migration and Resilience of Ukraine Communities: Challenges in the War Conditions // Morar C., Berman L., Erdal S., Niemets L. (eds). Achieving Sustainability in Ukraine through Military Brownfields Redevelopment. NATOARW 2023. NATO Science for Peace and Security Series C: Environmental Security. Dordrecht: Springer, 2024. С. 345–355. DOI: https://doi.org/10.1007/978-94-024-2278-8_27.
3. OCHA. Ukraine: Summary of the Humanitarian Needs and Response Plan & Regional Refugee Response Plan (January 2025) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unocha.org/publications/report/ukraine/summary-humanitarian-needs-and-response-plan-january-2025>
4. UNHCR. Global Report 2022: Ukraine Situation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reporting.unhcr.org/ukraine-situation-global-report-2022>
5. Пищуліна О. М., Юрчишин В. І., Добровольський Д. В. Дослідження гендерної специфіки вимушеної міграції з України до ЄС в умовах військового конфлікту (аналітична доповідь). Київ: Разумков центр, 2024. 67 с.

НАСЛІДКИ ДЕМОГРАФІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ ДЛЯ СТАЛОГО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Юрій ГЕВАК

Херсонський державний університет
Івано-Франківськ, Україна

Abstract. *The paper was conducted to identify the spatial and structural features of demographic transformations in Ukraine caused by the full-scale war, as well as to assess their consequences for the socio-geographical development of the country. One of the key tasks is to formulate scientifically based proposals for adaptation to new demographic realities taking into account the principles of sustainable development. Its goal is to assess the impact of the war on population size, fertility, mortality, migration processes and their spatial distribution, as well as to determine the consequences for sustainable territorial development. The results of the study are aimed at supporting the development of recovery policies, infrastructure planning and the provision of social services in the post-war period.*

Key words: *demographic transformations, Ukraine, war, migration, population decline, sustainable development, territorial planning, socio-geographic analysis.*

Останні дослідження вітчизняних та міжнародних інституцій засвідчують безпрецедентну глибину демографічної кризи, яка розгортається в Україні на тлі повномасштабної війни. У звіті Європейської Комісії (2023) зазначається, що вже впродовж першого року бойових дій 25–30% населення країни стали вимушено переміщеними особами [1]. Це як внутрішні переміщення, так і масова еміграція за кордон. Такі масштаби демографічного переміщення не мають аналогів у Європі з часів Другої світової війни. Географічна структура країни змінилася: на тлі занепаду у прифронтових та окупованих регіонах, спостерігається надмірна концентрація населення у відносно безпечних центральних і західних областях, що створює значний тиск на місцеву інфраструктуру та ринок праці.

Українські вчені активно аналізують наслідки війни для демографічного стану країни. Зокрема, Кушнір [2] у своїх дослідженнях акцентує увагу на кількісних і якісних втратах населення. Йдеться не лише про скорочення чисельності, а й про структурні зміни – зменшення частки працездатного населення, особливо чоловіків віком 18–60 років, які є основним ресурсом як для оборонного сектору, так і для економіки.

Комплексний підхід до аналізу пропонують у своїх працях Є. Лібанова та О. Цимбал, [3] досліджуючи вплив міграційних процесів на ринок праці. Вони зазначають, що більшість переміщених осіб – це жінки та діти, що формує нову структуру трудових ресурсів і потребує адаптації інституційних політик. Вчені підкреслюють необхідність державної політики, спрямованої на повернення фахівців, реінтеграцію внутрішньо переміщених осіб у місцеві економіки та збереження людського капіталу.

Ще один вкрай важливий аспект – стан народжуваності. За даними Фонду ООН у галузі народонаселення, у 2024 році сумарний коефіцієнт народжуваності в Україні становив усього 1,0 – один із найнижчих показників у світі. Такі показники свідчать про небезпеку «демографічної пастки» – ситуації, коли відновлення населення у мирний час буде вкрай ускладненим навіть за сприятливих соціально-економічних умов.

Узагальнюючи наявні матеріали, можна стверджувати, що повномасштабна війна створила в Україні нову демографічну реальність, яка має як загальнодержавний, так і яскраво виражений регіональний вимір. Це вимагає міждисциплінарного підходу до аналізу ситуації та розробки стратегічних рішень. Дослідники акцентують на потребі системного підходу до формування демографічної політики в післявоєнний період, яка має охоплювати питання повернення населення, стимулювання народжуваності, забезпечення рівномірного територіального розвитку та соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб. Таким чином, демографічна складова повинна стати невід'ємною частиною просторового планування, стратегій відновлення й забезпечення сталого розвитку країни.

Метою дослідження стало виявлення наслідків просторових та структурних особливостей демографічних трансформацій в Україні, спричинених повномасштабною війною, для сталого територіального розвитку.

Війна не лише істотно вплинула на загальну демографічну структуру, але й посилила вже існуючі кризові явища, такі як низька народжуваність, трудова еміграція та старіння населення. Екологічне забруднення, знищення екосистем, погіршення якості природних ресурсів і руйнування інфраструктури створюють додаткові перешкоди для відновлення країни в постконфліктний період, поглиблюючи негативні демографічні тренди. Ще до війни Україна перебувала в стані хронічної демографічної кризи. Зниження народжуваності, переважання смертності над природним приростом, старіння населення та значна еміграція формували негативні демографічні тренди. Станом на 2021 рік показник народжуваності становив лише 9,1 народжень на 1000 осіб, тоді як смертність – майже 14,7 на 1000 осіб. Ці чинники спричиняли постійне скорочення чисельності населення країни, що накладало довгостроковий тягар на економіку та соціальну інфраструктуру. Війна ще більше загострила ці негативні явища. За оцінками фахівців, чисельність населення України до середини 2023 року зменшилася до приблизно 35 мільйонів осіб, що значно нижче довоєнного рівня, оціненого у понад 41 мільйон. Це скорочення стало наслідком прямих втрат населення через бойові дії, масової еміграції, внутрішнього переміщення та зниження народжуваності. Аналітичний центр OSW повідомляє, що Україна втратила мільйони громадян через бойові дії та міграцію, і ця тенденція продовжує впливати на соціально-економічну ситуацію [2].

Масова міграція, спричинена війною, багато у чому визначила демографічні трансформації. За офіційними даними, близько 8 мільйонів громадян України виїхали до країн Європейського Союзу, де отримали статус біженців або тимчасовий захист. Основну частину емігрантів складають жінки та діти, тоді як чоловіки залишаються в Україні через мобілізацію або законодавчі обмеження на виїзд. Така ситуація призвела до гендерного дисбалансу як усередині країни, так і в суспільствах, які приймають біженців. Цей дисбаланс, так званий

феномен «фемінізації» міграції, може створити додатковий бар'єр для повернення до статевого і соціального балансу після завершення війни [2]. Водночас внутрішнє переміщення стало ще однією ключовою складовою демографічних змін. Близько 5 мільйонів осіб – переважно жителі сходу і півдня України – були змушені евакуюватися до безпечніших регіонів країни, таких як Львівська, Закарпатська, Чернівецька і Івано-Франківська області. Значне зростання чисельності населення у цих регіонах – у деяких випадках на 20-30% – створило перевантаження інфраструктури, зокрема шкіл, лікарень, житлового фонду та транспортної системи, що потребує значних зусиль для подолання цієї кризи.

Ще однією критичною проблемою є зниження рівня народжуваності, яке фіксується у регіонах, що постраждали від війни. Народжуваність в Україні знизилася на 25-30% у порівнянні з довоєнним рівнем, що ще більше ускладнює природне відтворення населення. Масовий виїзд жінок репродуктивного віку за кордон додатково поглиблює цю проблему, суттєво посилюючи демографічну кризу у довгостроковій перспективі [4].

Екологічні наслідки війни створюють ще один шар проблем, який прямо і опосередковано впливає на демографічну ситуацію. Внаслідок знищення промислових об'єктів, нафтобаз, хімічних підприємств і дамби Каховської ГЕС багато регіонів України опинилися у стані екологічної катастрофи. Забруднення водних джерел хімічними речовинами, важкими металами і нафтопродуктами залишило чимало громад без доступу до питної води, створюючи загрозу для здоров'я населення і кризу у сферах господарської діяльності. Наприклад, затоплення та пошкодження ґрунтів через руйнацію Каховської ГЕС унеможливило сільськогосподарську діяльність на великій площі територій, що безпосередньо вплинуло на економічну стійкість і зайнятість у постраждалих регіонах [5].

Подальшому погіршенню екологічної ситуації сприяють численні обстріли та пожежі, які призводять до значного забруднення повітря. Ліси, які виконували функції природних фільтрів та балансували локальний мікроклімат, були значно пошкоджені або знищені. Це призвело до втрати стабільності природних екосистем, а забруднення повітря стало причиною респіраторних та онкологічних захворювань серед населення. Зокрема, найбільший тягар лягає на вразливі групи – дітей, людей похилого віку та осіб із хронічними хворобами. Масштабна деградація природи змушує людей залишати території, які стають непридатними для життя. Замінування значних площ сільськогосподарських земель також знижує довіру до безпеки регіонів, перешкоджаючи поверненню населення навіть після завершення бойових дій.

Отже, повномасштабна війна в Україні спричинила глибокі демографічні та екологічні трансформації, які значно змінили соціально-просторову структуру країни і поставили нові виклики перед державою, суспільством і міжнародними інституціями. Проведене дослідження виявило глибокі та багатогранні зміни, які мають виражені просторові аспекти. Аналіз показав, що чисельність населення на підконтрольних уряду територіях скоротилася з 41 мільйона у 2021 році до приблизно 31 мільйона у 2025 році, що зумовлено масовою міграцією, втратою територій та високою смертністю [1]. Народжуваність зазнала різкого зниження, досягнувши загального коефіцієнта фертильності на рівні 1,0 у 2024 році, що є одним із найнижчих показників у світі, через економічну нестабільність, розлуку сімей та психологічний стрес. Смертність значно зросла, зокрема у 2022 році грубий коефіцієнт смертності досяг 21,4 на 1000 осіб, відображаючи серйозні втрати внаслідок бойових дій. Міграційні процеси посилили демографічну кризу: понад 6,7 мільйона українців виїхали за кордон, а 3,7 мільйона стали внутрішньо переміщеними особами, що призвело до диспропорцій у розселенні [3]. Просторовий аналіз виявив, що східні та південні регіони зазнали найбільших втрат населення через бойові дії, тоді як західні регіони, такі як Львівська область, відчувають значний тиск через приплив внутрішньо переміщених осіб. Ці зміни створюють серйозні виклики для економічного відновлення, соціальних систем і екологічної стабільності, зокрема через втрату робочої сили, старіння населення та регіональні диспропорції.

Загалом дослідження і його результати не тільки є важливими для формування наукових знань про демографічну кризу у воєнний період, але й відкривають нові можливості для практичного використання у процесі відновлення України. Використання напрацьованих методів і висновків дозволить не лише реагувати на поточні виклики, але й проактивно планувати розвиток країни на перспективу, поступово долаючи наслідки демографічних і екологічних втрат.

Список використаних джерел:

1. Війна посилює скорочення населення України, згідно з новим звітом Європейської комісії, 2023. URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/jrc-news-and-updates/war-exacerbates-ukraines-population-decline-new-report-shows-2023-03-08_en.
2. Кушнір Т. М. Оцінка демографічних втрат України внаслідок російсько-української війни // Економіка і управління: Збірник наукових праць Державного університету інфраструктури та технологій, 2022. № 52. С. 41–51. URL: <https://em.duit.in.ua/index.php/home/article/view/78>.
3. Лібанова Е.М., Позняк О.В., Цимбал О.І. Масштаби та сліди вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії РФ Демографія та соціальна економіка, 2022, №2(48), С. 37-57. URL: <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>.
4. Гвелесіані А. Г., Черніченко В. В. Огляд підходів до визначення поняття та показників стійкості соціально-економічних систем: міжнародний досвід // Статистика України. 2023. № 3–4. С. 4–15. URL: <https://su-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/401>.
5. Природа та війна: як бойові дії впливають на довкілля України // Екодія: офіційний сайт. 2023. URL: <https://ecoaction.org.ua/pyroda-ta-vijna.html>.

РІВЕНЬ ДЕМОКРАТІЇ У СВІТІ: ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ

Ірина ГУДЗЕЛЯК

Львівський національний університет імені Івана Франка

Львів, Україна

Abstract. *The dynamics of the Democracy Index worldwide have been analyzed. This index is determined based on five categories using a survey-based methodology: electoral process and pluralism, functioning of government, political participation, political culture, and civil liberties. The spatial distribution of countries across four regime types has been identified – full democracies, flawed democracies, hybrid regimes, and authoritarian regimes.*

Key words: *Democracy Index, state, full democracy, flawed democracy, hybrid regime, authoritarian regime.*

Демократія залишається одним із ключових індикаторів політичної стабільності, економічного розвитку та дотримання прав людини. Водночас упродовж останнього десятиліття спостерігається тривалий тренд помітного погіршення показників демократичності у багатьох країнах світу [2; 3]. Концентрація влади, зростання популізму та скорочення громадянських свобод підривають довіру до представницьких інститутів і ставлять під загрозу глобальні процеси співпраці. Аналіз сучасного стану демократії та його регіональних відмінностей є вкрай важливим для розробки дієвих стратегій підтримки демократичних інститутів та запобігання поширення авторитаризму.

Індекс демократії, який розраховує Economist Intelligence Unit, аналітичний підрозділ британського видання *The Economist*, для 165 держав і 2 території визначається за п'ятьма категоріями методом опитування: виборчий процес і плюралізм, функціонування уряду, політична участь, політична культура та громадянські свободи. Відповідно до отриманого балу виділяють чотири типи режимів: повноцінні демократії – загальний бал від 8 до 10; недосконалі демократії – від 6 до 7,9; гібридні режими – від 4 до 5,9; авторитарні режими – менше 4 [1].

У 2024 році середній індекс демократії у світі склав 5,17 з 10 максимальних. Середньосвітовий індекс демократії суттєво знизився з 2015 року (5,55) і досяг найменшого